

A Közegről, az Eti-szerelemről, a megkeresztelkedésről szóló, az íróportrékat tartalmazó fejezeteken kívül A FÖLHATALMAZÁS remeklése ad hírt erről: „Nem, nem volt igaza annak a hígyóti kiáltó rabbinak: én, amikor keresztény lettem (ha lettem), nem hátat fordítottam óeim vallásának – akkor fordultam felé. A zsidó Bibliához én az Evangéliumtól érkezem... ez a keresztységben fogant fölhatalmazás – fölhatalmazás az érlelésre, a meditációra, az egyesítésre, többek között a két Szövetség folyamatosságának fölismerésére – türelmesebbé tett a »kiválasztott nép« gondolatával is.” Vajon nem mindabból „termelődött ki” a sokszor emlegette ellenanyag, amit a folyamatosság munkájaként foglal össze? Vajon nem a fölismerés folyamata maga a fölhatalmazás *egyszeri* adománya, amelyből a könyv és a személyiség érdekes otthonossága, játszi bölcsessége megszületett?

Folyamatosan, a folyamat létrehozásában végigdolgozott, végiggondolt élet volt ez, takarékoság és bőség különös keveréke, józan ésszerűtlenség, köznapi hit és kétely, laza kitartás és „léha” munkakedv; és ebben az összefoglaló paradoxonfüzérben mintha mégis éppen veszekedős barátjához, akivel „folyamatosan” szinte semmiben sem értettek egyet. Ottlik Gézához lépne közel ez az *egy* ember, aki nagy regényének utolsó mondatában Vas István szokásos hangfekvésénél néhány fokkal persze ünnepélyesebben ír a Memphis cigarettáról, amit „a szabadság enyhe mámorában” mégiscsak takarékosan végigszívta.

Hegedüs Géza

## SZEMÉLYES BÚCSÚ VAS ISTVÁNTÓL

Ha csupán összes költeményeit, műfordításait, tanulmányait és önéletrajzi regényeit ismerném, talán már most is – alig néhány nappal földi élete befejeződése után – irodalomtörténeti igényű, terjedelmes esszét tudnék írni írásművészi jellegéről és jelentőségéről. Én azonban a ma már felettébb gyér számú még élő kortársai közé tartozom, akik a kezdetek kezdeteitől a végsők legvégsőbbjéig tanúi voltunk életútjának, tehát az életmű mögött, olykor az életmű előterében a köz- és magánéletet élő test szerinti embert és a beszélgetésekből kirajzolódó lelkivilágot vesszük tudomásul. A szemtanú gyakorta a költőtől alig látja a költeményt, az élettől alig látja az életművet, még ha szó szerint ismeri is azt az óriási hagyatékot, amely élő irodalomból most már nemzeti történelmünk irodalmi kultúrájának „*éltető eszméjévé finomult*”. Ennek felidézése és értékelése most már az én feladatom is, de itt lebeg körülöttünk, lefelé fordított fáklyájával a Halál Angyala (vagy nevezd európai antik fordulattal Mors Imperatornak) – addig csupán a személyes emlékek foszlányait igyekezhetünk szemelgetni.

Amikor – alig néhány hónapja – egy irodalmi előadáson összetalálkoztunk, ő görcsös botra támaszkodva, rogyadozó lábbal jött felém, és leült mellém a szomszédos székre. Arca elgyötört volt, üdvözlő szavait lihegve ejtette.

– Elég rozogán festesz – mondtam. Ő szó szerint ezt válaszolta:

– Ne feledd el, hogy már hetven évvel ezelőtt is öregebb voltam, mint te.

Hát igen, hetven évvel ezelőtt én a tizedik születésnapom előtt tartottam, ő már a tizenkettedik felé közeledett. A nagy hírű Markó utcai Állami Főgimnáziumban – amelyet már néhány évvel később „Berzsenyi”-nek neveztek, s neveznek ma is, de már régóta másutt van – én elsőbe jártam, ő már harmadista volt. De az első emeleti folyosó legvégén az első és a harmadik tanterme egymással szemben volt, a két osztály az óra közti szünetekben szükségszerűen egy „banda” volt. És akik iskola után délben együtt igyekeztek haza a Lipót körút másik oldala felé – amelyet akkoriban kezdtek „Ujlipótváros”-nak nevezni –, azok hamarosan közelebbi barátságba kerültek. A kisfiú Vas Pistának akkor „Zehi” volt közhasználatú beceneve. Amióta kortársaink java része sokféle ok folytán kihalt, egyre kevesebben használtuk megszólításként.

Annyi bizonyos, hogy amikor tizennégy éves koromban én is megérettem az Önképzőkörre, már egymásnak mutogattuk irodalmi műveink próbálkozó előzményeit. Az Önképzőkörben pedig hamarosan élénken vitatkozó ellenfelek lettünk. (Erről ő is nemegyszer írt emlékezéseiben, az én önéletrajzomban is fontos irodalmi kora hajnalomhan ez a poétikai ellentét az akkor még valóban sokkal idősebb – két egész évvel előttem járó – vitapartnerrel.) Mindkettőnk számára fontos fejlődési stáció volt ez az Önképzőkör. Vezető tanára, a végző osztályokban irodalomtanára, a feledhetetlen, nagy lélekformáló pedagógus, Vajthó László volt. (Kezdetben „tanár” úr, de már az érettségi közeledtekor „Laci bácsi”, akit visszatégetünk, idővel „Laci bátyám”, majd, mint akik egymáshoz öregedtek: „Laci” mindegyeszen a nagy mester kilencvenegy éves korában elkövetkezett haláláig. Írógépe mellett, egy szó közepén fejezte be testhüllemben örökké ép életét, éppen egy Verne-regényt fordított, miközben íróasztalán várta egy Zola-regény fordításának új kiadását előkészítő korrektúra levonata.) A szó legszorosabb értelmében „humanisztikus” gimnázium latinus szelleme, mindenekelőtt irodalmi és történelmi műveltséget – de igazi nagy műveltséget – adó igényessége úgyszólván mindenkire rányomta életre szóló bélyegét, akit szerencsés sorsa ebbe a tanintézetbe, ezekhez a válogatott kitűnő tanárokhoz irányított. Hanem akit az irodalom, a kultúra, „a szellem napvilága” elcve izgatott, annak a legtöbbet Vajthó adta. Egyszer, már halála után azt írtam róla, hogy emléke lelki életemben közvetlenül szüleimé után következik. Vas Pista legközelebb azt mondta nekem, hogy az ő tudatában és nevelői értékrendjében Vajthó lélekirányító szerepe a szüleinél is fontosabb.

Azokban az önképzőköri időkben én harcosan konzervatív voltam, lelkesedtem a görög és latin hexameterekért, a középkor és reneszánsz szentelte szonettekért, Petőfinél jobban szerettem Arany Jánost és Adynál Babitsot (persze mindez máig megmaradt magánértékrendemben). Vas Pistát akkor elragadta Kassák, az avantgárd, a szabad vers. Ez a különbség volt nagy vitáink alapja. Vajthónak mindketten kedvelt tanítványai voltunk, pontosan értett és megértett minden véleményét. De szemtanúja és fültanúja voltam annak a folyamatnak, ahogy az Arany Jánost kezdetben lefitymáló Vas István tudatában és értékrendjében Vajthó okos irányítása folytán bekövetkezett a pálfordulás. Csak azért is végigolvasta Arany egész életművét, és mindhaláláig Arany Jánosban tudta és őrizte a nagy példaadót. Később az egyik legrészesebb esszéjében elemzi a KEVEHÁZÁ-t, mint költészetünk egyik csúcspontját.

Érettségi után a nagy hírű hécsi Kereskedelmi Akadémián igyekezett hasznos, gyakorlati tudnivalókat tanulni, de lelki fejlődésére fontosabb volt, hogy figyelme kitért az akkori legmodernebbnek érzett nyugati – német, francia, majd a számára legfontosabb angol – költői törekvések felé. Az avantgárd izgalmak fokozódtak. Természetes volt, hogy hazajövetelekor az addig is tisztelt Kassák Lajos körébe és búvkörébe került.

(Nem sokkal később első felesége a varázsos szépségű, lángoló művészlélekű, az oly tragikus korán meghalt Eti, Kassák nevelt lánya lett.) Ebben a körben formálódott első költői arculata, amelyet hamarosan tudomásul is vett az irodalomhoz értők kis köre. Közben azonban, immár felnőtt lévén, meg is kellett élnie. Nagy cégekhez került, általában a könyvelésekbe, hiszen ennek tanult szakembere volt. Így hosszú éveken át kettős életet élt a könyvek és a főkönyvek, verseskötetek és raktári nyilvántartások egymástól merőhen különböző világában. Ekkor, a harmincas években lépett tovább a költészetnek ama formarendje felé, amely – bár szakadatlanul fejlődve-módosulva – mindvégig jellemző maradt. A Kassák-eszményből a folyvást kísérő Arany János-eszmény volt az ármenet a *Nyugal* egyszerre hagyományőrző és nagyvilágiasan modern szelleméig és formakultuszáig. Tanúja voltam – olykor versről versre – ennek a lelki és formarendi metamorfózisnak. Babits is felfigyelt rá, hamarosan otthonos lehetett a *Nyugal* hasábjain. És 1932-ben (huszonekét éves korában) megjelent első verseskönyve is. Egyik legelső olvasója voltam, s ettől kezdve mindhaláláig – akkor is, ha hetenként-kéthetenként találkoztunk, akkor is, ha személyesen huzamos ideig se láttuk egymást, minden megjelent könyvünket odaadtuk vagy megküldtük egymásnak. És elolvastuk sorról sorra. Gyakran nem értettünk egyet, nemegyszer szóban vagy írásban gúnyolódtunk is egymáson, de mindig pontosan tudtuk, hogy mit gondol a másik. Nagyon jó ismerősök, sőt szeretett kortársak voltunk és maradtunk, de sohase klasszikus értelemben vett barátok. Ügyszólván mindent tudtunk egymásról, de magánéletünkről sohase beszélgettünk. Azt azonban fél évszázadnál hosszabb időn keresztül elvártuk, hogy minden egyes könyvünkről szóban vagy írásban, fekete és némi szeszes ital mellett, telefonon, levélben, újságban, folyóiratban közöljük egymással visszhangzó gondolatainkat.

Hát ez volt a kezdet, s tanúi maradtunk egymásnak: tulajdonképpen nem is írói arcképet kellene írnom róla, hanem egy lélek kalandjainak társadalmi és lélektani regényét, ahogy a mi túl regényes és vészekkel teljes évtizedeinkben egy költő nagy költő lesz, ahogy a politikai eszmék viharában kikristályosodik a tiszta humanizmus, ahogy a metafizikai útkeresések elvezetnek a krisztusi hithez és alázatához. Ennek is tanúja voltam, amiként annak is, hogy a szerelmi ábrándok és kalandok elvezették harmadik, a végső házassághoz a nagyszerű festőművészasszonnyal. Annyira tanú vagyok itt is, hogy Pistát és Piroskát külön-külön sokkal régebben ismerem, mint ők ismerték egymást. – Persze közel a nyolcvanadik évhez a fogalmazni kívánó embernek annyi adósága van, hogy nem tudhatja, mennyi adatik neki a törlesztésre. De talán eljön az idő, hogy eléggé hiteles tanúképpen megírjam a „Vas István útja a megváltás felé” című lelki kalandregényt.